

Varför analyseras inte vittnen i Palmeutredningen och styckmordsrättegången med beprövade och objektiva metoder? Är anledningen att man inte vill få det verkliga sakhållandet klarlagt? Går politiska, ekonomiska och myndighetsskyddande åtgärder före sökandet efter sanningen? Dessa frågor ställer vittnespsykologen Astrid Holgerson, som varnar för att alla bristfälliga brottsutredningar är ett hot mot Vår rättstrygghet.

Varför skrämmer sanningen?

Palmeutredare och styckmordsadvokater verkar inte vilja finna sanningen, skriver vittnespsykolog.

Av Astrid Holgerson

Ett objektivt sanningssökande och ett rakt sanningssägande verkar vara svårförenliga med politiskt agerande. Detta demonstrerades på ett övertydligt sätt i sommarens KU-förhör om Ebbe Carlsson-affären. Förutom konkreta motsägande uppgifter förekom frekvent under dessa förhör de flesta av de från lögnforskning och utsagepsykologisk forskning kända "lögnsignalerna". Man svarar inte konkret på frågor, man upprepar vissa favoritargument, man talar gärna om andra saker än den kritiska frågeställningen, man använder flertydiga formuleringar, framställningen präglas av ändamålsenlighet och saknar spontana yttranden och reaktioner etc. Signaler och tecken av detta slag ger antydningar om att personer ljuger eller undanhåller sanningen, men de ger inga säkra besked om vari lögnerna består eller hur verkligheten bakom framställningen faktiskt sett ut. För detta krävs en systematisk analys av utsagornas innehåll. I sin iver att övertyga omgivningen om en helt eller delvis efterkonstruerad verklighet avslöjar sig regelmässigt utsagepersonen i vad han säger — särskilt om han om och om igen utfrågas utifrån olika infallsvinklar.

I politikens värld anses det kanske tillräckligt att konstatera att uppgifter inte stämmer och sedan lämna öppet för spekulationer om de verkliga händelseförloppen. I rättsliga sammanhang bör det emellertid i en rättsstat vara ett oavvisligt krav att man på ett optimalt tillförlitligt sätt utreder sakfrågan, det vill säga vad som verkligen hänt.

När ord står mot ord är det just orden (utsagorna) och deras tillkomst som måste undersökas och analyseras om man vill ta reda på vad som verkligen skett. För detta finns inom vittnespsykologin en beprövad kontrollerbar analysmetod, och det framstår som ytterst anmärkningsvärt att denna sakkunskap inte oftare utnyttjas då det gäller att utifrån människors motstridiga utsagor ta reda på verkliga sakhållanden.

Kan orsaken till detta vara att man ofta inte vill ta reda på eller få klarlagt det verkliga sakhållandet? Hur förhåller det sig egentligen med utredningen av Palmemordet? Varför är det så tyst om de ursprungliga förhör som rimligen måste ha hållits och bandats med såväl Lisbeth Palme som övriga ögonvittnen till mordet? Det är nästan alltid så att i det ursprungligaste

autentiska utsagematerialet finns en nyckel eller i varje fall vägvisare till problemlösningen. Och hur är det med styckmordsrättegången? Varför har inte rättsväsendet föranstaltat om en objektiv professionell analys av de avgörande vittnesmålen i detta fall? Vad ligger bakom dessa fenomen? Är det allehanda politiska, ekonomiska, myndighetsskyddande hänsynstaganden?

Det har under Ebbe Carlsson-affären talats mycket om "okonventionella metoder" - av allt att döma i betydelsen olagliga metoder — som kan tillgripas i exceptionella fall. Resonemanget bär

drag av tesen "ändamålen helgar medlen". En konventionell och i högsta grad relevant metod hade varit att i ett tidigt skede utnyttja vittnespsykologisk sakkunskap för utsageanalys. Och kanske ännu viktigare hade varit att använda sådan kunskap i uppläggningsdelen av de delar av utredningsarbetet där psykologiska effekter av tillvägagångssätt kan bli av avgörande betydelse för resultaten och kanske för möjligheten att över huvud taget nå resultat.

Ett exempel på det sistnämnda är den publicering av "fantombilden", som skedde en vecka efter mordet. I en extra Rapportsändning samma förmiddag (6 mars 1986) redogjorde jag för de negativa effekter från utredningssynpunkt som publicerandet av en sådan bild kan få. Bilden blir styrande. Detta kan medföra att iakttagelser av personer med helt annat utseende inte rapporteras eller att lämnade uppgifter om personer med helt annat utseende än bilden ignoreras av utredarna eller att personer som liknar bilden felaktigt utpekas.

Ett helt år senare, då man börjat iakttä konsekvenserna, framfördes just dessa synpunkter från utredarhåll! Det finns anledning att anta att ett kunskapsinhämtande före beslutet om publicering av bilden skulle ha varit till fördel för utredningen — under förutsättning, givetvis, att man objektivt sökte en gärningsman.

Alltför ofta stöter man i praktiken på bristfälliga och ensidiga brottsutredningar, i vilka man i första hand söker stöd för sina misstankar och bortser från eller omtolkar information som talar emot. Tyvärr finner man också i rättslig praxis i våra domstolar exempel på alltför okritisk bevisvärdering i brottmål.

När dessa två fenomen sammanträffar i ett och samma rättsfall, som nyligen i de båda styckmordsrättegångarna, är individens rättssäkerhet i fara. Det är dessutom från rättstillämpningssynpunkt alarmerande att en kvalificerad svensk domstol i detta fall åsidosatt en grundläggande rättsnorm — "presumtionen om den anklagades oskuld". Denna norm har i internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, art 14:2, formulerats: "Envar som anklagats för brottslig gärning skall ha rätt att betraktas som oskyldig intill dess hans skuld lagligen fastställts." Normen gäller inte enbart för domstolar utan för alla myndigheter i deras myndighetsutövning. Den intresserade läsaren hänvisas till arbeten av den finske professorn i straffrätt P O Träskman, som bl a skriver:

"Presumtionen om den brottsmisstänktes oskyldighet fönitsätter att domstolen i en frikännande dom formulerar både domskäl och domslut så att det klart framgår att den entydigt funnit att den anklagade är oskyldig till den gärning han/hon misstänkts för."

Det finns således enligt min mening anledning att ifrågasätta huruvida Stockholms tingsrätt inte begått fel i tjänsteutövning genom sin formulering av domen i andra styckmordsrättegången.

Domstolen friar läkarna på samtliga åtalpunkter, men säger att det är "ställt utom allt rimligt tvivel" att de tillsammans och med den lilla flickan närvarande utfört styckningen. Den bevisning som framlagts ger emellertid inte stöd för en sådan formulering ens vid lågt ställda beviskrav. Formuleringen hade säkerligen ej heller kommit till stånd om den skulle ha lett till straffpåföljd. Man frågar sig vilka överväganden som ligger bakom denna domskrivning. Dessutom borde det rättsenliga i att "döma" för en icke åtalad gärning prövas.

Hur kan då sådana här saker hända inom svenskt rättsväsende? Varför reagerar inte den fria och obundna juristkåren? Mot bakgrund av vad som spelades upp inför KU kan man befara att politisering och ett manipulativt politiskt språk håller på att infiltrera rättsväsendet, vilket skadar dess integritet och fördunklar rättsmedvetandet. Massmediernas ställningstagande för eller emot i enskilda rättsfall och "affärer" är också en viktig påverkansfaktor, liksom massmediernas

ensidiga engagemang i vissa typer av brott Vissa domslut blir mer populära än andra sett ur politisk och/eller massmedial synvinkel och tillkommer kanske som en eftergift för det yttre trycket

En bidragande orsak till en ökad politisering i domstolsavgöranden och en alltmer sällsynt objektiv/logisk bevisvärdering kan vara att nämndemannauppdraget är politiskt Nämndemännen är således vana vid politisk argumentering och beslutsfattande, då de bakomliggande sakförhållandena kan bedömas på ett mera generellt sätt än vad som krävs i det enskilda brottmålet. Det blir farligt om rättsväsendet, som skall tillämpa våra lagar på enskilda fall, smittas av den svepande politiska argumentationstekniken och glömmer sin förmåga och skyldighet att objektivt och enligt gällande rättsprinciper utreda det enskilda fallet.

En av de mest angelägna sakfrågorna, och även en angelägen miljöfråga, för en handlingskraftig regering just nu är att stoppa uppluckringen av de grundläggande principerna för vårt rättssystem, så att människor kan få behålla den grundtrygghet det innebär att leva i en rättsstat. Det utbredda missbruket av sekretessbeläggning, som sätter offentlighetsprincipen ur funktion, är ett av många hot mot rättssäkerheten.

De senaste årens "affärer", där alla skyller på alla, och där många sk utredningars grundlighet och objektivitet kan ifrågasättas, har klargjort behovet av ett politiken Överordnat fritt domstolsväsende, som styrs av grundlagen och allmänt vedertagna rättsprinciper.